

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2024.03.076>
УДК 81'272'246.2

І.М. ЦАР, кандидат філологічних наук,
науковий співробітник відділу стилістики,
культури мови та соціолінгвістики
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: tsar.ivanna5@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9764-5758>

МОВНА ПОВЕДІНКА КИЇВСЬКОЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті на матеріалі мовних біографій проаналізовано зміни мовної свідомості та мовної поведінки київської молоді під час повномасштабної російсько-української війни. Схарактеризовано мовну ситуацію у столиці з погляду молодих киян та досліджено вплив мовного середовища на формування їхньої мовної поведінки. Виявлено чинники, що стримують молодь від переходу на українську мову в умовах війни.

Ключові слова: мовна поведінка, мовна ситуація, київська молодь, мовне середовище, мовна біографія.

Динаміка мовної ситуації в м. Києві визначає тенденції розвитку її в державі загалом, оскільки столиця об'єднує вихідців із різних регіонів країни, представників національних меншин, носіїв різних діалектів. О.Б. Ткаченко зазначав, «...доки існує держава й етнічна (або навіть не усвідомлена як така споріднювальна) єдність, як на норму освічені верстви орієнтуються на соціально високе усне мовлення столиці» (Ткаченко, 2014, с. 271). У цьому контексті заслуговує на увагу мовна поведінка київської молоді, адже саме молодь буде визначати мовну ситуацію в майбутньому. За словами П.О. Селігея, «не обтяжена забобонами й помилками батьків, молодь здатна по-іншому поглянути на наш недосконалий світ, спробувати своєю бурхливою енергією перевлаштувати чи поліпшити його. Швидко й радо підхоплює вона все нове. Але водночас

Цитування: Цар І.М. (2024). Мовна поведінка київської молоді під час російсько-української війни. *Українська мова*, 3(91), 76–89. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2024.03.076>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

не завжди вміє правильно розрізнити, що в цьому новому є корисним, а що ні» (Селігей, 2012, с. 77). Отже, дослідження мовної поведінки й мовної свідомості молоді, з одного боку, допомагає відобразити найвиразніші аспекти сучасної мовної ситуації в Україні, а з іншого, є підставою для науково обґрунтованих прогностичних оцінок майбуття української мови, у чому й полягає актуальність цієї наукової розвідки.

Мовну ситуацію Києва проаналізовано у працях таких соціолінгвістів, як Т.М. Бурда (2001), Л.Т. Масенко (2002, 2013), Г.М. Залізник (2002, 2023), С.О. Соколова (2013, 2018), В.М. Труб (2013), О.М. Данилевська (2013, 2019), О.Г. Руда (2013), Н.Р. Матвеева (2023) та ін. 2017 року проведено анкетування серед молодих киян щодо їхньої мовної поведінки й зафіксовано істотні позитивні зміни у їх ставленні до сприйняття інформації українською мовою та використання української мови в офіційному середовищі, зростання кількості мовців, які бажали, щоб їхні діти в майбутньому спілкувалися українською, збільшення показників мовної стійкості як українськомовних, так і російськомовних (якщо порівняти з даними анкетувань, що їх проводив відділ стилістики, культури мови та соціолінгвістики до 2014 року). Проте незважаючи на зацікавленість молоді українською основний висновок дослідження такий: за умов збереження тодішньої мовної ситуації в Києві прогнозовано подальше вкорінення в молодіжному середовищі білінгвізму, оскільки російськомовне та двомовне спілкування домінувало в повсякденних побутових ситуаціях і водночас не було масового українськомовного середовища, чіткі українськоцентричні ідеологічні переконання в масовій мовній свідомості не стали домінантними та була слабо усвідомлюваною практична потреба спілкуватися українською в більшості побутових ситуацій (Цар, 2021). Однак зазначено також, що білінгвальний вектор розвитку мовної ситуації в Києві можна змінити на українськомовний за умов продуманої та послідовної мовної політики.

Пізніше (у 2019—2021 рр.) досліджено мовні біографії молодих переселенців із Криму та Донецької і Луганської областей до Києва. Тоді вже був ухвалений Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», прийнятий 25 квітня 2019 року, набули чинності його різні положення — і, відповідно, мовна ситуація в місті поступово змінювалася на користь української мови (передусім у публічному просторі, у сфері обслуговування) (Гонтар, 2021). Тогочасні мовні біографії переселенців засвідчили, що все-таки двомовна ситуація хоч і давала змогу переважно російськомовним вихідцям з окупованих регіонів більше спілкуватися українською, ніж раніше, однак можливість послуговатися російською швидко зводила нанівець перші спроби молодих переселенців цілком перейти на українську. Багато хто з них їхав до Києва з уявленням, що у столиці всі розмовляють лише українською (у цьому були переконані зокрема вихідці з Криму), але, адаптувавшись до місцевої мовної ситуації, молоді переселенці почали використовувати українську переважно в закладах освіти чи на роботі, як того вимагало законодавство.

Це дослідження засвідчило зростання зацікавленості російськомовної молоді українською мовою, посилення прагнення спілкуватися нею і, що важливо, позитивне ставлення до цілковитого переходу на спілкування українською в майбутньому. Причинами, що стримували російськомовну молодь від спілкування українською, на думку опитаних, були такі чинники: 1) брак масового (!) українськомовного середовища; 2) не було потреби розмовляти українською, бо всі розуміли російську; 3) недостатній рівень володіння українською (особливо незнання української розмовної мови); 4) страх виглядати смішним через мовні помилки; 5) брак інформації українською мовою (Цар, 2020). Звісно, були й ті, хто перейшов на українську під впливом Революції Гідності й початку війни Росії проти України, але принаймні серед наших опитаних їх було не так багато, як зараз, і часто їх перехід на українську був частковим, тобто переходили на українську не повністю, а лише в окремих сферах чи ситуаціях (на роботі, у публічному просторі, із незнайомими людьми тощо).

Повномасштабна російсько-українська війна суттєво змінила мовну ситуацію в Україні і в Києві зокрема (Кулюк, 2024). Упродовж 2022 року столиця стала лідером серед українських міст за кількістю перейменованих міських об'єктів, які мали назви, пов'язані з Росією чи СРСР (Онищенко, 2023). У листопаді 2022 року в Києві повністю вилучили російську мову з навчальних програм дитсадків і шкіл, а в лютому 2023 року презентували результати опитування щодо використання української мови, проведеного в застосунку «Київ Цифровий». Опитано 67 212 киян віком від 14 до 65 років і старше. Дослідження засвідчило, що третина опитаних перейшла на українську мову під впливом повномасштабної російсько-української війни. Проте спостережено відмінності у використанні української мови в різних суспільних сферах: удома українською розмовляють лише 47 %, із друзями — 44,4 %, на роботі — 60,2 %, а під час навчання — 81,4 %¹. Респонденти також зазначили, що основною перепорою, яка заважає спілкуватися українською, є звичка (46,5 %), а найбільше спонукає це робити українськомовне середовище (79,2 %) (Опитування, 08.02.2023). За результатами цього опитування Київська міська рада у квітні 2023 року затвердила Міську Концепцію ствердження української мови в усіх сферах суспільного життя міста Києва на 2023—2025 роки, у якій зазначено, що Київ як столиця і суспільно-політичний центр України має «задавати тенденції у боротьбі з наслідками русифікації з боку Російської імперії та СРСР упродовж декількох століть в усіх суспільних сферах ...і в напрямку українізації публічного простору» (Концепція, с. 2). Коментуючи цю концепцію, заступник голови КМДА Г.В. Старостенко наголосила на важливості такого рішення не лише в гуманітарному, а й у безпековому вимірі. Такі коментарі чиновників дають підстави сподіватися, що влада

¹ З погляду соціології це дослідження не є репрезентативним, проте поява такого опитування і значна кількість охочих узяти в ньому участь свідчать про намір київської влади проводити більш визначену мовну політику, ніж раніше, а також про зацікавленість навколомовним питанням серед киян.

нарешті усвідомила значення державної мови для національної безпеки. Крім того, у липні 2023 року Київська міська рада заборонила публічне використання російськомовного контенту у столиці. Ці та інші публічні, організаційні заходи свідчать, що мовна політика міста поступово набуває чіткої проукраїнської спрямованості.

На початку 2022 року група соціолінгвістики Інституту української мови НАН України у співпраці з Гіссенським університетом (Німеччина) працювала над мовними біографіями українців. Ми записували мовні біографії тих, на чію мовну поведінку так чи інакше вплинула повномасштабна війна. Матеріалом для цієї статті слугують 10 мовних біографій² (це інтерв'ю тривалістю понад годину кожне, які охоплюють усе мовне життя інформантів) молодих киян (віком від 18 до 35 років) (з-понад 30 записів, зібраних і впорядкованих автором)³. Аналіз цих мовних біографій дав змогу виявити ті особливості зміни мовної свідомості й мовної поведінки молоді, які складно було б зафіксувати, послуговуючись тільки кількісними підрахунками. Зауважимо, що представлений далі у статті аналіз інтерв'ю не відповідає на запитання «Скільки?», а радше дає відповідь на «Як?» і «Чому?» щодо багатьох актуальних соціолінгвістичних проблем: як змінилася мовна поведінка і мовна свідомість молоді, чому молодь переходить на українську і які процеси супроводжують цей перехід, чому дехто з молодих киян не переходить на українську навіть в умовах повномасштабної війни тощо.

МОВНА СИТУАЦІЯ В КИЄВІ З ПОГЛЯДУ МОЛОДИХ КИЯН

Перше, що здивувало під час опрацювання матеріалів інтерв'ю, — виразна відмінність між офіційними даними про мовну ситуацію у столиці та тим, як її бачить молодь. Соціолінгвісти здебільшого говорять про диглосний білінгвізм у м. Києві (Матвеева, 2022), тобто в міському просторі побутують і українська, і російська мови, проте їхні функційні сфери є різними. Під впливом повномасштабної російсько-української війни кількісні показники використання цих мов суттєво змінилися, але кількість тих, хто вдома спілкується українською, менша за половину (47 % згідно з опитуванням у застосунку «Київ Цифровий», яке, на жаль, не є репрезентативним). Водночас молодь значно категоричніша у своєму розумінні мовної ситуації в місті (як минулої, так і теперішньої). І ця суб'єктивність розуміння стану мовної взаємодії суттєво впливає на мовну поведінку молодих людей.

Приклад 1. С. (18, ж., Київ): *Взагалі в Києві до війни всі спілкувалися російською, бо це російськомовний... російськомовне місто, тому всі... майже*

² Детальніше про метод мовної біографії див. Кісс Н., Шумицька Г., 2023.

³ Дослідження проведене в межах виконання планових науково-дослідних тем відділу, а також завдяки участі автора в нерезидентській програмі Французького інституту досліджень з гуманітарних та соціальних наук (CEFRES, UAR 3138 CNRS-MEAE).

всі реально. В мене тільки одна дівчинка в класі спілкувалася українською мовою завжди, і то іноді теж на російську переходила через те, що ми з нею розмовляли російською. А зараз, після війни, всі почали розмовляти українською, навіть молодь. Це так дивно.

І. Хто почав? Твої знайомі чи хто?

С. Взагалі! Зазвичай, коли я гуляла, всі розмовляли російською навкруги. А зараз я гуляю — і всі навколо українською розмовляють.

І. А за чим ти визначала, що раніше всі російською говорили? За тим, яких ти людей чула на вулиці чи...

С. Ну так. І на вулиці, і в школі. І в нас навіть вчителя вели російською мовою іноді.

Респондентка С. після початку повномасштабної війни повністю перейшла на українську мову. Як бачимо, вона оцінювала мовну ситуацію в Києві як тотально російськомовну небезпідставно: майже все її оточення було російськомовним. Спираючись на власні спостереження, С. узагальнила мовний образ Києва до початку повномасштабної війни і після. Прикметно, що обидві її оцінки максималістичні: «до війни всі спілкувалися російською», «а зараз, після війни, всі почали розмовляти українською, навіть молодь». Досліджуючи мовну поведінку молодих киян-переселенців зі Сходу України та Криму, ми також фіксували суб'єктивне завищене оцінювання мовної ситуації в місті (Цар, 2020)⁴. Тоді інформанти переважно характеризували співвідношення української та російської мов у столиці як рівномірне (50 на 50), оскільки в місцях свого попереднього проживання майже не чули української (або дуже рідко чули), тоді як реальна ситуація щодо української мови в Києві була значно гіршою, ніж зараз. Припускаємо, що на уявлення С. та, імовірно, багатьох інших представників молоді, впливає не лише збільшення кількості киян, які послуговуються українською, зокрема в публічному просторі, а насамперед загальне зростання престижу української мови в суспільстві на тлі російської агресії. Крім того, для молодих людей дуже важливі взаємини з ровесниками та друзями, і саме мовна ситуація в мікроколективі (у класі, групі, компанії друзів тощо) може визначати вибір мови повсякденного спілкування.

Приклад 2. І. Як оточення в дитинстві вплинуло на те, як і якою мовою ти говориш зараз?

С. (18, ж., Київ): Мені здається воно дуже вплинуло, тому що якби в мене однокласники розмовляли українською мовою, я б теж розмовляла українською мовою. Мені не зручно з ними російською розмовляти, хоча я можу любо... будь-якою мовою, хоч англійською.

Про вплив соціалізації зазначав А.В. Ковальов, засновник громадської організації «Спільномова», за ініціативи якого проведено дослідження щодо кількісного використання української мови в київських дитсадочках:

⁴ Про це також писали О.М. Данилевська та С.О. Соколова, аналізуючи дані масового та цільових опитувань (Данилевська, 2019; Соколова, 2018).

«Особисто в мене теж складається враження, що з переходом із садочка до школи кількість українськомовних дітей зменшується. Одним з пояснень цього може бути соціалізація. У школі, коли вам 10 чи 12 років, соціальні зв'язки в колективі стають дуже важливими, бо ви намагаєтеся «вписатись» у колектив... Ми дуже помиляємося, коли кажемо, що українська освіта розвиває україномовну людину. На жаль, ні. Вона дає лише те, що дитина засвоює українську як пасивну другу мову» (цит. за: Русифікація).

На початку повномасштабної війни багато киян вимушено тимчасово виїхали в західні області України, що також позначилося на тому, як молодь оцінює мовну ситуацію в Києві. Поживши деякий час у переважно українськомовному середовищі, а потім повернувшись до Києва, молоді люди помітили відмінності між використанням української та російської мов у столиці й, приміром, у Львові.

Приклад 3. П. (33, ч., Луганськ → Київ): *В Києві зараз ну багато людей з початком повномасштабної війни українською почали більше розмовляти, але все одно, якщо порівняти... Ну там це не особистий досвід, але друзі, які там жили пів року у Львові на початку війни, коли вони повернулись в Київ, вони кажуть, що все одно дуже багато російською говорять в Києві. От. Мені здається, що здебільшого ми маємо більше спілкуватися українською для того, щоб... Ну я б хотів, щоб моя дитина не знала російську або хоча б щоб для неї українська була мовою, якою вона думає із самого початку.*

Респондент П., описуючи мовну ситуацію в Києві, говорить не тільки про реальну ситуацію, а й про бажану, зазначаючи, що хотів би, щоб його дитина не знала російської, а кияни більше спілкувалися українською. Імовірно, уявлення мовців про бажаний стан мовної ситуації також впливають на їхнє розуміння реальної мовної ситуації в місті.

Отже, реальна мовна ситуація та суб'єктивне уявлення молоді про неї здебільшого відрізняються, що пояснює неточності в соціологічних опитуваннях, спонукає до глибшого аналізу індивідуальних інтерв'ю, адже, як свідчить аналіз мовних біографій, саме уявлення опитаних про мовну ситуацію визначає їхню мовну поведінку. А воно здебільшого залежить від соціальних зв'язків особи та домінуючих у суспільстві настанов щодо певної мови.

ЗМІНИ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ КИЇВСЬКОЇ МОЛОДІ

Як найбільш мобільна та конформна частина громади молодь швидко відреагувала на суспільні зміни і трансформувала свою мовну поведінку, щоб «уписатися» в наявний в українському соціумі тренд — усебічну українізацію. Перехід на українську мову — подолання внутрішніх бар'єрів, що потребує зусиль і часу. Згідно з даними проаналізованих мовних біографій перейшли на українську мову ті кияни, які раніше планували, але не наважувалися; хто під впливом війни усвідомив роль мови у формуванні ідентичності; хто раніше соромився своєї української через недосконале

володіння нею. Кожен індивідуально визначає для себе, скільки зусиль готовий докласти для спілкування державною мовою.

Зміну мовної поведінки молодих людей, як свідчать інтерв'ю, виявлено не тільки під час переходу на українську мову в побутових комунікативних ситуаціях, а й в інших процесах, загальною тенденцією яких є відмова від усього російського: молодь (звісно, не вся) поступово чи радикально перестає споживати інформацію з російськомовних ресурсів, веде соцмережі українською, змінює мовні налаштування в телефонах та інших гаджетах на користь української, намагається більше дбати про чистоту своєї мови, позбуватися суржику, замінює російськомовні джерела інформації англійськомовними (за умови відсутності потрібних українськомовних) тощо.

Приклад 4. С. (18, ж., Київ): *Ну, по-перше, я переклала телефон на українську мову і фільми дивлюсь українською мовою. Навіть якщо я десь граю, десь бачу русню (сміється), росіян, то я просто їх... я не знаю.. бло... заблоковую, просто не люблю.*

Інформантка С. також зауважила, що спостерігала численні, як вона вважає, мовні конфлікти в інтернеті, зокрема в соцмережах «Тікток» та «Інстаграм» і в іграх, коли одні користувачі спонукали інших використовувати українську мову: *«Якщо ти українець, спілкуйся українською! Чого ти цією руснявою спілкуєшся?»*. Такі зауваження не лише підкреслюють увиразнений в умовах війни зв'язок мови та національної ідентичності, а й можуть бути чинником переходу молоді на українську або хоча б сприяти тому, щоб молоді люди замислювалися над своєю мовною поведінкою.

Якщо порівнювати з попередніми дослідженнями, названими вище, важливою особливістю цьогочасного переходу молодих людей на українську є те, що вони перестали соромитися своїх помилок, а це раніше було одним з важливих (часто стереотипних) стримувальних чинників від повного переходу з російської на українську.

Приклад 5. Р. (30, кримська татарка, Євпаторія → Київ): *В той момент [24 лютого] в мене не було такого [сорому за мовні помилки]. В мене було певне знання української мови. Можливо, неідеальне. Мені було чхати, чи буде в мене акцент чи ні, хоча мені здавалось, що його не буде. Понеділок... Ну тобто четвер, 24 лютого, починається повномасштабне вторгнення. 25 ми вже на робочому дзвінку, я з колегою говорю українською мовою.*

Проте навіть за бажання спілкуватися лише українською мовою молоді люди не завжди можуть це робити через мовну політику своїх роботодавців.

Приклад 6. П. (33, ч., Луганськ → Київ): *На жаль, через специфіку своєї роботи з деякими людьми я говорю російською, але там якщо це мене ніяк не формалізує, то я з усіма... починаю розмовляти з усіма українською, скажем так. Бо я працюю там head of sales в IT-компанії, і стандарти моєї компанії такі, що коли зі мною починають клієнти розмовляти російською, я теж перехожу на російську. Але ну там таких клієнтів вже дуже мало, їх набагато менше, ніж було до війни.*

Зафіксовано також декілька цікавих спостережень за зміною мовної поведінки молодих киян у їхніх сім'ях, що свідчить про тенденцію впливу

молоді на мовну поведінку представників старшого покоління. Наприклад, у родині респондентки С. (18, ж., Київ) лише вона та її молодший брат перейшли на українську майже повністю і намагаються спілкуватися нею в більшості ситуацій, навіть із батьками, які не змогли остаточно змінити мовну поведінку і розмовляють обома мовами. Інформантка Р. (30, кримська татарка, Євпаторія → Київ) почала розмовляти українською по телефону зі своєю старенькою матір'ю, кримською татаркою, яка залишилася у Криму й фактично не знає цієї мови, — і та під впливом доньки намагається розмовляти українською, учить нові слова, дивиться фільми в інтернеті цією мовою. Проте є інші приклади, коли батьки опитаних під впливом війни перейшли на українську, а їхні діти ні. Наприклад, респондент А. (25, ч., Київ), який наразі перебуває за кордоном, відмовляється переходити на українську, незважаючи на те, що навіть його батьки перейшли. Він пояснює своє рішення тим, що нібито зміна мови може змінити його особистість і це вже буде не він, що це наче зрада самого себе.

Дехто з молодих людей тільки частково переходить на українську, узагалі не переходить або спочатку намагається перейти, а потім повертається до спілкування російською. Наприклад, респондентка Н. (18, ж., Северодонецьк → Київ) після початку повномасштабної війни повністю перейшла на українську в публічному просторі (зокрема й у соцмережах), але в сімейному колі і з близькими розмовляє російською.

Приклад 7. Н.: *Трошки складнуvато [розмовляти українською постійно]. Я можу вільно спілкуватися українською, але можу забувати деякі слова, тобто мені треба трошки подумати, щоб перевести з російської на українську. Я вважаю, що vдома ви можете розмовляти, як ви хочете.*

На думку Н., важливо розмовляти українською мовою публічно, оскільки так можна вплинути на мовну ситуацію в місті, яке, за переконаннями дівчини, має бути українськомовним, тобто перехід Н. на українську фактично лише «зовнішній» та ідеологічно зумовлений. Від абсолютного переходу Н. стримує, на її думку, недостатній рівень володіння українською, брак практики спілкування цією мовою. А втім спостереження за мовленням респондентки під час інтерв'ю не дає підстав уважати, що рівень її української може бути перешкодою для переходу на українську в усіх комунікативних ситуаціях. Для Н. стримувальним чинником є радше її небажання докладати зусиль до зміни власної мовної поведінки.

Є молодь, яка не хоче змінювати своєї мовної свідомості і мовної поведінки, хоч декларативно може підтримувати статус української мови як єдиної державної. Так, наприклад, вважає інформантка А. (20, ж., Кіровоградська обл. → Київ).

Приклад 8. А.: *Я не вважаю, що те, що там люди почнуть розговаріватися на українском і тіпа перестануть ракети падать, ну. Од цього нічого не поміняється!*

На її думку, мова — це лише засіб комунікації. Хоч дівчина вважає себе українкою і засуджує російську агресію, її дратує, що багато людей переходить на українську, що їй можуть робити зауваження за спілкуван-

ня російською в публічному просторі, а також що доводиться докладати зусиль і говорити українською на роботі, тоді як ще недавно було модно розмовляти російською. Вона почувається ображеною, оскільки підсвідомо дотримується ідеології «мова = носій мови / особистість», тобто А. сприймає негативне ставлення до російської мови як до себе самої як особистості. У цьому разі спрацьовує певний психологічний аспект протесту проти заборон чи усталених норм, що дуже притаманно молоді. Розуміючи зростання популярності української мови як заборону російської і як зневагу до тих, хто розмовляє останньою, дратується і респондент Р.

Приклад 9. Р. (22, ч., Київ): *Я вот допустим говорил на русском всю жизнь, ну и суржик, но после полномасштабного меня начало бесить то, что начали делить по языку.*

Проаналізувавши мовні біографії респондентів, можна окреслити ймовірні причини того, чому дехто з російськомовної молоді не хоче переходити на українську навіть після відкритого нападу Росії на Україну:

1) несформованість національної свідомості (розмитість мовної ідентичності). Причини цього, як засвідчують мовні біографії інформантів, здебільшого закорінені ще в дитинстві і пов'язані насамперед із вихованням у сім'ї, дошкільних закладах та у школі, адже російська влада, а пізніше й проросійські політики в незалежній Україні послідовно втілювали (а дехто й досі намагається втілювати) політику асиміляції, розмиття мовно-культурних меж між Україною та Росією (Російською імперією, СРСР), деформації національної та мовної свідомості українців;

2) вузьке коло спілкування (немає потреби говорити українською, оскільки оточення спілкується російською або принаймні розуміє її);

3) стереотипи [уявлення про те, що більшість (а то й усі довкола) спілкується російською (див. пункт 2)];

4) незнання української мови, відсутність практичних навичок спілкування нею, що, відповідно, зумовлює труднощі під час комунікації;

5) загальний рівень освіти (інформанти, які були категорично проти переходу на українську, узагалі не дуже цікавилися навчанням, вивченням інших мов чи саморозвитком). Зауважу, що цей пункт є лише припущенням, оскільки незначна кількість опитаних не дає змоги робити загальні висновки про кореляцію між рівнем освіти і бажанням мовців перейти на українську.

ЗМІНА МОВНОЇ СВДОМОСТИ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДИХ КИЯН

Спостережено зміни мовної та національної ідентичності молодих киян під впливом війни, оскільки інформанти не бажають асоціюватися з росіянами ні в Україні, ні особливо під час перебування за кордоном. Усвідомлення того, що мова є маркером ідентичності, впливає на повсякденні мовні практики киян: вони перестають переходити на російську, спілкуючись із російськомовним співрозмовником, ба більше, можуть робити зауваження тим, хто в публічному просторі говорить російською,

удавати, що не розуміють російської, або демонстративно відмовлятися розмовляти нею, навіть коли свідомі можливої конфліктної ситуації.

Приклад 10. Ю. (32, ж., Київ): *Я така нервова, така нервова! Веду мало в садок. Їдемо в ліфті, заходить сусідка, починає говорити до мого мало, па-русски. Я їй кажу: «Не говоріть до моєї дитини російською мовою. Він не розуміє. Я не хочу, щоб він знав мову окупантів». Ну і вона починає: «Задралі уже с етім вашим українським язиком!». Ну ти розумієш? Ну а що мені робити? Як мені захистити свою дитину від тієї мови, як воно кругом?!*

Приклад 10 ілюструє важливий аспект зміни розуміння функційного поля української мови: за уявленнями мовців, вона вже виконує функцію захисту від усього російського, яке нерозривно асоціюється з росіянами. Молодь починає сприймати «усе російське» не лише як небезпечне, а й як абсолютно не потрібне в сучасних реаліях.

Приклад 11. С. (18, ж., Київ): *Пушкіна я раніше любила. Тепер ні. Після війни ми почали багато вивчати письменників [в школі], і там були російські, і я думаю, навіщо ми їх вчимо, якщо нам це якось не дуже треба. Те, що Гоголя російським називають, мені не подобається.*

Приклад 12. І. Чи змінила війна Ваше ставлення до російської культури?
М. (30, кримський татарин, Євпаторія → Київ): *Ну, однозначно да. І ще раз скажу, що війна — це не 24 лютого, це раніше. Я навіть спостерігав за собою, що я за пів року до цього спеціально дивився розважальні програми суто українські, хоча, працюючи в медіа, знаю, що і розумію... Ну, тут не потрібно в принципі працювати, щоб розуміти, що контент російськомовний був сильніший, але я змушував себе дивитись, тому що, ну, щоб не дивитись російське. Тому, ну зрозуміло, що... що з культури даліше оце... З музикою теж там... особливо на те що, на ті групи, які себе проявили в цій війні, був поставлений хрест. Більше став слухати західну музику ну і, як я слідкував за андеграундною українською, так і продовжив слідкувати, продовжую це робити.*

Водночас, як засвідчує приклад 12, відмова від російськомовного культурного продукту не обов'язково означає перехід до споживання українськомовного: молодь нерідко починає більше дивитися, читати, слухати також англійською, навіть якщо це може спричиняти труднощі. Така зміна мовного вибору відбувається, по-перше, тому, що молоді люди вважають англійську мову престижною і хочуть її вивчити. По-друге, цією мовою вони можуть знайти безліч потрібних ресурсів в інтернеті, на відміну від української, продукти якою хоч значно більше представлені в мережі, ніж раніше, та все одно досі не задовольняють усіх потреб молодих людей кількісно та з погляду якості.

Зі зміною мовної поведінки змінюється і розуміння рідної мови: долається поширена парадоксальна розбіжність між тлумаченням, що таке рідна мова, і її реальним змістом. Якщо раніше ті, хто спілкувався російською, могли визначати рідну мову як мову своєї держави (тобто вона виконувала для них суто символічну функцію), то тепер, після переходу на українську, значення цього поняття для них розширилося.

Приклад 13. І. Яка мова для Вас є рідною?

Л. (18, ж., Київ): *Українська, звичайно.*

І. *А що таке рідна мова?*

Л. *Це та... мені здається, та мова, ну, по-перше, якою ти спілкуєшся, яка тече в тебе в жилах, я не знаю (сміється). Яюсь так.*

І. *А чи Ваше розуміння того, що таке рідна мова, коли-небудь змінювалося?*

Л. *Ні.*

І. *Завжди так вважала? Тобто якщо ти раніше спілкувалася російською, то в тебе була рідна російська, так?*

Л. *Ні, я не вважаю її рідною. Я просто... Мені було зручно спілкуватися російською, бо всі нею спілкувалися, і яюсь переходити на українську мову не дуже зручно, коли всі відповідають тобі російською.*

І. *Тобто ще раз... Рідна мова — це мова....?*

Л. *(пауза) Я не знаю...*

Можна зробити висновок, що зараз респондентка Л. визначає рідну мову і як мову своєї держави, і як мову повсякденного спілкування. Таких прикладів зміни розуміння поняття «рідна мова» в українців, які перейшли на українську, багато, тому потрібне масштабне кількісне дослідження, щоб зафіксувати й детальніше проаналізувати ці процеси.

Отже, мовна поведінка київської молоді є виразною ілюстрацією загальнодержавної тенденції до цілеспрямованого використання української мови у двомовному соціумі в усіх суспільних сферах на тлі повномасштабної російсько-української війни. Аналіз інтерв'ю молодих киян дав змогу простежити глибинний зв'язок настанов молоді щодо української мови з ідеологічними засадами, які визначали мовну політику України впродовж багатьох років, з уявленнями про престиж / неprestиж цієї мови, масовість мововжитку у столиці й країні загалом, функції державної мови. Це спонукає до роздумів про важливість патріотичного виховання молоді, а також потребу збільшення кількості заходів для зміцнення престижу державної мови в суспільстві. Адже, як засвідчують проаналізовані мовні біографії, на мовну поведінку молоді впливає не лише мовне середовище — значну роль відіграють саме уявлення молодих людей про реальну й бажану мовну ситуацію в Україні.

Під впливом війни зміни мовної поведінки молодих людей часто супроводжуються зміною їхньої мовної свідомості, їх ставлення до російської мови, культури та взагалі всього, пов'язаного з Росією. Дослідження цих змін виявляє актуальні проблеми для подальших наукових розвідок: мотивація вибору мовного коду, мовна взаємодія молоді зі старшим поколінням, зміни мовної та національної ідентичності молоді, посилення ролі англійської мови в молодіжних колах на тлі відмови від російської, розширення функційного поля української мови, руйнування комплексу меншовартості, психологічні аспекти мовної адаптації російськомовних у нових мовних реаліях України, причини виникнення мовних конфліктів, вплив масового мовного середовища та стереотипних уявлень про нього на мовну поведінку молоді тощо.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Концепція — Про затвердження Міської Концепції ствердження української мови в усіх сферах суспільного життя міста Києва на 2023—2025 роки (проект). (2023). <http://surl.li/jakzik> (дата звернення: 01.07.2024).

Опитування, 08.02.2023 — У столиці презентували результати опитування щодо використання української мови, яке провели у застосунку «Київ Цифровий». (2023). <http://surl.li/kebulu> (дата звернення: 03.07.2024).

Русифікація — Русифікація по-київськи. Чому школярі розмовляють російською. (2023). <http://surl.li/aqhuss> (дата звернення: 07.07.2024).

ЛІТЕРАТУРА

- Бурда Т.М. (2001). *Мовна поведінка особистості в умовах українсько-російського білінгвізму (молодіжне середовище м. Києва)* [дис. ... канд. філолог. наук]. Київ.
- Гонтар М. (2021). Мовна політика України у сфері торгівлі й послуг. *Українська мова, 1*(77), 20—35.
- Данилевська О. (2019). *Українська мова в українській школі на початку ХХІ століття: соціолінгвістичні нариси*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Залізник Г.М., Масенко Л.Т. (2001). *Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та майбутній*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Залізник Г.М. (2023). Мова як індикатор української національної ідентичності та цивілізаційного вибору киян. *Українська мова, 2*(86), 72—83.
- Кісс Н., Шумицька Г. (2023). Соціолінгвістичний метод мовної біографії та практика його застосування на Закарпатті. *Соціальне у мові та мова в соціумі: монографія на пошану доктора філологічних наук, професора Лариси Масенко* (с. 83—133). Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія».
- Матвеева Н.Р. (2023). *Двомовність у сучасному комунікативному просторі Києва*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Онищенко В. (2023). *Дерусифікація та декомунізація назв: як змінюються українські міста*. <http://surl.li/biintq> (дата звернення: 07.07.2024).
- Селігей П. (2012). *Мовна свідомість: структура, типологія, виховання*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Соколова С., Труб В., Масенко Л., Данилевська О., Руда О. (2013). Типи мовної поведінки в сучасному слов'янському білінгвальному мегаполісі. *Українські обрії: доповіді XV Міжнародного з'їзду славістів, 6*(1), 173—196.
- Соколова С., Залізник Г. (2018). Особливості сучасної мовної ситуації у дзеркалі соціології та соціолінгвістики. *Українська мова, 2*, 3—19.
- Ткаченко О. (2014). *Українська мова. Сьогодення й історична перспектива*. Київ: Наукова думка.
- Цар І.М. (2020). Мовна адаптація молодих переселенців із Донбасу та Криму в білінгвальному середовищі. *Українська мова, 1*(73), 113—128. <https://doi.org/10.15407/ukrmoa2020.01.113>
- Цар І.М. (2021). *Українське повсякденне мовлення в міському молодіжному середовищі*. Київ: Наукова думка.
- Kulyk V. (2024). Language shift in time of war: The abandonment of Russian in Ukraine. *Post-Soviet Affairs, 40*(3), 159—174.

Статтю отримано 09.07.2024

LEGEND

Концепція — *On the approval of the City Concept of the confirmation of the Ukrainian language in all spheres of public life of the city of Kyiv for 2023—2025* (project). (2023). Retrieved July 1, 2024 from <http://surl.li/jakzik> (in Ukrainian).

Опитування, 08.02.2023 — *In the capital, the results of a survey on the use of the Ukrainian language, which was conducted in the “Kyiv Digital” application, were presented.* (2023). Retrieved July 3, 2024 from <http://surl.li/kebuly> (in Ukrainian).

Русифікація — *Russification in Kyiv. Why do schoolchildren speak Russian?* (2023). Retrieved July 7, 2024 from <http://surl.li/aqhuss> (in Ukrainian).

REFERENCES

- Burda, T. (2002). *The language behavior of an individual in the context of Ukrainian-Russian bilingualism (youth environment of Kyiv)* [diss. ...candidate filol. sciences]. Kyiv (in Ukrainian).
- Danylevska, O. (2019). *The Ukrainian language in the Ukrainian school at the beginning of the XXI century: sociolinguistic essays*. Kyiv: Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylianska akademiia” (in Ukrainian).
- Hontar, M. (2021). The language policy of Ukraine in the retail and services sphere. *Ukrainian language*, 1(77), 20—35 (in Ukrainian).
- Kiss, N., & Shumytska, H. (2023). Sociolinguistic method of language biography and the practice of its application in Transcarpathia. In *Social in language and language in society: a monograph in honor of Doctor of Philological Sciences, Professor Larisa Masenko* (pp. 83—133). Kyiv: Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylianska akademiia” (in Ukrainian).
- Kulyk, V. (2024). Language shift in time of war: The abandonment of Russian in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*, 40(3), 159—174.
- Matveieva, N.R. (2023). *Bilingualism in the contemporary communication space of Kyiv*. Kyiv: Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylianska akademiia” (in Ukrainian).
- Onyshchenko, V. (2023). *Derussification and decommunisation of names: how Ukrainian cities are changing*. Retrieved July 7, 2024 from <http://surl.li/biintq> (in Ukrainian).
- Selihei, P. (2012). *Language consciousness: structure, typology, education*. Kyiv: Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylianska akademiia” (in Ukrainian).
- Sokolova, S., Trub, V., Masenko, L., Danylevska, O., & Ruda, O. (2013). Types of language behavior in a modern Slavic bilingual metropolis. *Ukrainian horizons: reports of the XV International Congress of Slavists*, 6(1), 173—196 (in Ukrainian).
- Sokolova, S., & Zaluzniak, H. (2018). Peculiarities of the contemporary linguistic situation of Ukraine in the reflection of sociology and sociolinguistics. *Ukrainian language*, 2, 3—19 (in Ukrainian).
- Tkachenko, O. (2014). *Ukrainian language. Present and historical perspective*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Tsar, I.M. (2020). Language adaptation of young migrants from Donbas and Crimea in the bilingual environment. *Ukrainian language*, 1(73), 113—128. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.01.113> (in Ukrainian).
- Tsar, I.M. (2021). *Ukrainian Everyday Language in the Urban Youth Environment*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Zaluzniak, H.M., & Masenko, L.T. (2001). *The language situation of Kyiv: today and tomorrow*. Kyiv: Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylianska akademiia” (in Ukrainian).
- Zaluzniak, H.M. (2023). Language as an indicator of Ukrainian national identity and the civilizational choice of Kyivans. *Ukrainian language*, 2(86), 72—83 (in Ukrainian).

Received 09.07.2024

Ivanna Tsar, PhD in Philology, Researcher
in the Department of Stylistics,
Language Culture and Sociolinguistics
Institute of the Ukrainian Language
of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: tsar.ivanna5@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9764-5758>

LANGUAGE BEHAVIOR OF KYIV YOUTH DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article analyzes the changes in language consciousness and behavior of Kyiv youth during the full-scale Russian-Ukrainian war based on young Kyiv residents' language biographies. The paper characterizes the current language situation in the Ukrainian capital from the point of view of young Kyiv residents. It also examines the influence of the language environment on youth's language behavior formation. Changes in the language behavior of young people are manifested not only in the switching to Ukrainian in everyday communicative situations but also in many other processes, the general trend of which is the rejection of everything Russian: young people gradually or radically stop consuming information from Russian-language resources, start using social networks in Ukrainian, change the language settings in phones and other gadgets in favor of Ukrainian, try to care more about the purity of their language, get rid of surzhyk, replace Russian-language information sources with English-language ones.

The study identified the factors that deter young people from switching to Ukrainian in times of war: lack of national consciousness, narrow social circle of communication, stereotypes about the language situation in the city, lack of knowledge of Ukrainian, lack of practical skills in communicating in Ukrainian; and general level of education.

The Kyiv youth language behavior clearly illustrates a nationwide linguistic shift toward increased use of the Ukrainian language in a bilingual society in all social spheres amid the full-scale Russian-Ukrainian war. Changes in Kyiv youth's language behavior are closely tied to changes in the language consciousness of young people, their attitude to the Russian language, culture, and everything related to Russia.

Keywords: *language behavior, language situation, Kyiv youth, language environment, language biography.*